

گیاهان دارویی و نقش آن در داروسازی

دکتر غلامرضا امین

دانشکده داروسازی - دانشگاه علوم پزشکی تهران

بزرگنمایی در نقل خاطرات مربوط به استفاده از این منبع، جهت تقویت تأثیرات روانی، مورد استفاده قرار گرفته است.

پیچیدگی مشخصات و امکان وجود ترکیبات شیمیایی متنوع در گیاهان و بدین جهت بروز اثرات گوناگون دارویی و درمانی، دنیای شگفت انگیز و غالباً ناباورانه‌ای از گیاهان را پدیدار می‌سازد که ضمن برانگیختن تحسین توأم با احترام، دنیائی از تصورات را در خیال انسان

پیوند ناگسستنی انسان با طبیعت و خصوصاً گیاهان، همواره روند تاریخی خود را طی نموده و داستانهای به یاد مانده از گذشتگان، سینه به سینه در خاطر مردمان هر مرز و بوم تکرار گردیده است.

تلاش خستگی ناپذیر جهت تأمین غذا، مسکن، پوشاک، بهداشت، دارو و درمان تاریخ استفاده‌های مختلف انسانهای متفکر از گیاهان را رقم می‌زند و در این میان توسل به وهم و خیال و

نمایان می‌نماید و به دلیل عدم تطابق با دانشسته‌های آدمی، تصاویری از سحر و جادوگری را در ذهن شنونده مجسم می‌سازد.

با پیشرفت علوم و امکان بهره‌گیری از روش‌های شناخت تجربی و ثبت علائم و نشانه‌هایی که همگی در تشخیص هویت چندگانه گیاهان کمک‌های شایان توجهی می‌نمایند، به انسان متمدن امروزی امکان داده شده است تا دریابد که چگونه می‌تواند از درختی که قرنهای متمادی از ساقه و شاخه‌های آن فقط برای ساخت خانه و پناهگاه استفاده می‌نموده، اکنون جهت تهیه جدیدترین داروی ضدسرطان بنام تاکزول که در سال ۱۹۹۵ اجازه ورود محدود به بازار دارویی را اخذ نموده است، استفاده نماید. و بدین جهت دریافته است که چگونه دنیای ناشناخته گیاهان را شناسایی نموده و راز خلقت آنها را از دنیای تصورات و وهم و خیال باز شناسد.

۹۹ بازگشت گیاهان، بازگشت به گذشته نیست، بلکه نگرشی است کاملاً علمی در استفاده هر چه بیشتر از این مواد طبیعی که می‌توانند اثرات شفافبخشی مطمئن‌تری از مواد صناعی داشته باشند.

اگر چه حاصل قرن‌ها تلاش انسان در کشف رازهای شگفت‌انگیز دنیای گیاهان با ابداع روش‌های نوین سنتز مواد، میرفت تا به بوتۀ فراموشی سپرده شود، لیکن پس از گذشت یک قرن و بروز عوارض گوناگون ناشی از استفاده‌های بجا یا نابجای مواد سنتتیک، فکر

دوباره بازگشت به استفاده از مواد طبیعی خصوصاً گیاهان، زنده گشت و این بار تفکرات باطل و دور از ذهن کنار گذاشته شدند و با بهره‌گیری از روش‌های نوین تجربه و تحقیق، کلیه مراحل استفاده‌های منطقی از گیاهان تدوین گردید و تا به آنجا پیشرفت نمود که اکنون، اشکال گوناگون و نوین داروهای گیاهی همپای مشهورترین داروهای صناعی به بازارهای جهانی دارو عرضه می‌گردند.

نظری هر چند کوتاه بر جایگاه پر ارزش ایجاد شده برای گیاهان دارویی در جهان بیان‌کننده این تفکر است که:

«بازگشت به گیاهان، بازگشت به گذشته نیست بلکه نگرشی است کاملاً علمی در استفاده هر چه بهتر از این مواد طبیعی که می‌توانند اثرات شفافبخش مطمئن‌تری از مواد صناعی داشته باشند.»

در صنعت ساخت داروهای گیاهی که از روش‌های مخصوص استفاده می‌شود، تامین مواد اولیه گیاهی مهمترین و حساس‌ترین نقش را ایفا می‌نماید و کشورهای صنعتی جهان در تلاش جهت تامین این نیاز علاوه بر استفاده حداکثر از امکانات خود، پروژه‌های عظیمی را در کشورهای در حال توسعه اجرا می‌نمایند.

کشورهای امریکای لاتین، افریقای و آسیای مهمترین مراکز تامین‌کننده مواد اولیه مورد نیاز بازارهای جهانی هستند و سالیانه میلیاردها دلار بابت خرید و جابجایی این مواد پرداخت می‌گردد و مسلم است که کشورهایی که دارای طبیعت غنی و مزارع کشت گیاهان می‌باشند بیشترین سهم را در صحنه اقتصاد جهانی مواد اولیه گیاهی دارا می‌باشند.

نگرشی کوتاه بر جریان تهیه و تولید مواد اولیه گیاهی در ایران، گویای این حقیقت است که علیرغم برخورداری از طبیعتی بسیار غنی هنوز نتوانسته‌ایم به جز تولید داخلی بسیار محدود و صدور سنتی گیاهان بصورت فله‌ای، در معیارهایی بسیار ناپایدار و دارای کمی و کاستی‌های فراوان، گامی فراتر برداریم.

نظری بر موقعیت بی نظیر جغرافیای گیاهی ایران، به وضوح مشخص می‌نماید که شرایطی کاملاً استثنایی را بطور خدادادی در اختیار داریم و جستجوی نه چندان عمیق در هر نقطه آن رازی با ارزش از طبیعت گیاهی ایران را روشن می‌سازد. زیتون زارهای طبیعی در دره‌های البرز، جنگلهای سرسبز در شیب شمالی البرز، نخلستانهای خرما در جنوب، درختان زیبای بلوط در زاگرس، گیاهان رویش یافته بر تپه‌های شن در قلب کویر و یا گیاهان شورپسند در اطراف دریاچه‌های نمک را لحظه‌ای از ذهن بگذرانید و خواستگاههای طبیعی هر کدام را در دنیا مجسم نمایید، ملاحظه خواهید نمود که حتی در فواصل بسیار نزدیک، رویشگاههای طبیعی نظیر اروپا را در همسایگی رویشگاههای افریقایی داریم و آنگاه مسلم‌تر می‌گردد که چگونه با گذر از یک تونل و یا یک ارتفاع، تفاوت عمده در وضعیت رستنی‌های منطقه آشکار شده است و این چیزی نیست جز این حقیقت که:

«ایران جهانی است در یک مرز»

و بدین ترتیب عجیب نیست که در این گستره پرطراوت جایگاههای خاص از جغرافیای گیاهی دنیا را در بعیدترین منطقه نظاره گر باشیم و شباهتی نزدیک از منطقه سرباز در بلوچستان، با فلوریدای امریکا را اعتراف کنیم و یا منطقه

کلاردشت در ارتفاعات البرز را سوئیس ایران بنامیم.

❖ پیچیدگی مشخصات و امکان وجود ترکیبات شیمیایی متنوع در گیاهان و بدین جهت بروز اثرات گوناگون دارویی و درمانی، دنیای شگفت‌انگیز و غالباً ناباورانه‌ای از گیاهان را پدیدار می‌سازد. ❖

تحقیق در روشهای سنتی استفاده از گیاهان در ایران که قدمتی همپای تاریخ این سرزمین دارد، روشن کننده این حقیقت است که باقتضای زمان و مکان، استفاده‌های غذایی، دارویی، درمانی و صنعتی گیاهان همواره در ایران مطرح بوده و بخصوص استفاده‌های طبی از آنها قدمتی دیرینه داشته است. طب سینه به سینه و کتب نگاشته شده در دورانهای گوناگون و آنچه در زمان حال و بطور سنتی استفاده می‌گردد و در فروشگاههای مستقر در تمام نقاط ایران عرضه می‌شود، همگی بیانگر این مطلب است که مردم ایران با آگاهی کامل از فواید گیاهان، استفاده‌های طبی از آنها را در ایران و حتی خارج از ایران رایج نموده و در حال حاضر نیز بکار می‌برند.

در جمع بندی آنچه که اشاره گردید این نکته عیان می‌گردد که با دارا بودن طبیعتی استثنایی و اطلاعاتی بسیار غنی، پس چگونه است که اعتراف می‌نماییم، کار اساسی انجام نداده و هنوز نتوانسته‌ایم قدمی فراتر از آنچه که سالیان سال متداول بوده، برداریم. در مروری بر تاریخچه روند استفاده از

گیاهان دارویی در کشورهای جهان و مقایسه آنها با ایران، به این نکته اساسی بر می‌خوریم که هر چند منابع فراوان و اطلاعات سنتی غنی در اختیار داریم لیکن روند تکاملی استفاده‌های علمی از آنها را بموازات آنچه که در دیگر کشورهای جهان حتی کشورهای همسایه ایران در جریان است، نداشته‌ایم و اکنون که بسیاری از مطالب سنتی در جهان به دانشته‌های علمی بدل گشته است، راز نسخه‌های سنتی و یا دانشته‌های سینه به سینه مردمان ایران و کتب موجود، همچنان در پرده ابهام باقی مانده است و این مطلب که بالاخره ابن‌سینا، رازی، جرجانی، هروی و... چه گفته‌اند و براسستی آنچه که در کتب قدیمی باقی مانده از آنها ذکر شده، کاربردهای درمانی مورد نظر را دارند یا خیر، مورد بررسی و تحقیق جدی قرار نگرفته است.

از طرفی دیگر شاهد فعالیتهای مختلفی در گوشه و کنار ایران هستیم و در یک جمع‌بندی از این فعالیتها به این نکته می‌رسیم که آنها نیز سعی در هماهنگ کردن خود با روند جهانی استفاده از گیاهان دارویی نمی‌نمایند و بلکه تمایل دارند تا همان روند سنتی را ادامه دهند. چه آنهایی که انواع گیاهان دارویی را برای فروش عرضه می‌کنند و چه آنهایی که این گیاهان را برای درمان توصیه می‌نمایند.

شکاف عمیقی که در زمان تاسیس دارالفنون، بین طب سنتی و طب نوین ایجاد گردید، همچنان به قوت خود باقی مانده است، بسیاری از ملل دنیا خاصه اروپاییان که این چنین دره‌ای را در پیش رو داشتند، اندیشمندانه تفکر نمودند و سپس با اعتقاد و تمایل قلبی برای نگرشی علمی و دور از تعصبات حرفه‌ای، پلی از

دانشته‌های علمی و تجربی مورد قبول بنا نهاده و فاصله ایجاد شده را درنوردیدند.

مسلم است که راه رفته شده در فاصله قرن‌ها را نمی‌توان به آسانی طی نمود و بدیهی است که تحقق هر دانشسته و نگارشی، تلاش فراوان گروهی از خبرگان را نیاز دارد، لیکن عصر حاضر وامکانات فنی آن، ابزار مناسب استفاده از پدیده‌های اطلاع‌رسانی در اختیارمان قرار خواهد داد و بدین ترتیب استفاده از الگوهای تجربه شده جهانی سرعت ما را در رسیدن به اهداف مورد نظر صد چندان می‌نماید.

در اجرای افکار و دیدگاههای فوق به این نکته اساسی بر می‌خوریم که عدم برخورداری از امکانات و زمینه‌های تحقیقاتی قوی و مطمئن، سرعت حرکتمان را به آنچه که در حال حاضر هستیم، رسانیده است و اگر چه دستگاهها، لوازم، مواد، فضا و تا حدی نیروی انسانی لازم را در اختیار داریم ولی به دلیل عدم هماهنگی آنها با یکدیگر و عدم وجود بودجه‌ای مستقل و کافی نتوانسته‌ایم همپای حرکتهای جهانی، حرکت نماییم، و تا نتوانیم محیط تحقیق، وسایل تحقیق، نیروی انسانی محقق و مهمتر از همه روح تحقیق و جستجو را ایجاد نماییم همچنان در دایره بسته‌ای حرکت خواهیم داشت.

مورد درخواست و انتظار است که مسوولان امر با حمایتهای همه جانبه از امر تحقیق، زمینه مساعد برای بررسیهای علمی فراگیر در زمینه شناخت هر چه بیشتر منابع گیاهی ایران و استفاده‌های کاربردی از آنها را فراهم آورند و بر محققان کشور فرض است که همه تلاش خود را جهت به ثمر رسانیدن این اهداف مبذول فرمایند.